

מבט על, גיליון 1346, 9 ביולי 2020

איראן בסבך דילמות ובצומת החלטות

סימה שיין

הפיצוץ שאירע ב-2 ביולי במתקן להרכבת צנטריפוגות מתקדמות במתחם העשרת האורניום בנתנו היווה מכה לתוכניות האיראניות לעבור לשלבים מתקדמים בפרויקט הגרעין, אף שאינו עוצר את המשך צבירת האורניום המועשר המקצר עקרונית את לוח הזמנים לפצצה. הדילמה האיראנית – האם להתאפק או להגיב, וכיצד להגיב. בשלב זה אין הטלת האשמה ישירה על ישראל. אופציות התגובה שבפני טהראן הן בתחום הגרעין (העשרה ל-20 אחוזים או כרסום בפיקוח); בתחום הסייבר; בתחום הקינטי לעבר ישראל/ערב הסעודית/מתקנים אמריקאים (ירי טק"ק ו/או כטב"מ); בתחום הטרור בזירה הבינלאומית. שלל האפשרויות רוויות סיכונים ואינן משרתות את האינטרס המרכזי האיראני – הסרת הסנקציות בקרוב, אך הלחץ הגובר בטהראן וההשפעות שיהיו גם לשיקולים אידאולוגיים ומאבקי כוח פוליטיים על החלטות ההנהגה מעלים סבירות לתגובה ומחייבים את ישראל להכין הגנה ותגובה לכל אחת מהאפשרויות.

הפיצוץ שאירע ב-2 ביולי במתקן להרכבת צנטריפוגות מתקדמות במתחם העשרת האורניום בנתנו הוא בראש ובראשונה מכה לתוכניות האיראניות לעבור לשלבים מתקדמים יותר בפרויקט הגרעין. עם זאת, אין די בכך כדי לבלום את צבירת האורניום המועשר הנמשכת מאז החלה איראן להפר בהדרגה את הסכם הגרעין. על פי דוח הסוכנות הבינלאומית לאנרגיה אטומית (סבא"א), ברשותה כיום מעל 1,500 ק"ג, המספיקים להעשרה לרמה צבאית של מתקן גרעיני אחד. אולם הפיצוץ פגע ברכיב חשוב שאותו תצטרך איראן לשקם – הוא מעכב את הניסויים החיוניים בהשגת הצנטריפוגות וכן את האפשרות לשימוש עתידי בהן במתקן חשאי קטן. האירוע בנתנו מצטרף לשורת אירועים, ביניהם פיצוץ בבסיס לייצור טילים ח'וגיייר הסמוך לפרצ'ין. למרות שלא בהכרח כל האירועים קשורים או הם תוצאה של חבלה, הרצף החריג מגביר את המתחושות בצמרת האיראנית ויוצר בשורותיה לחץ להגיב.

זאת ועוד, הפיצוץ בנתנו מצטרף לשורת התפתחויות במישור הדיפלומטי. ב-19 ביוני, במפגש פורום הנגידים האחרון של סבא"א, התקבלה בהובלת שלוש השותפות האירופיות להסכם הגרעין – בריטניה, צרפת וגרמניה – החלטה הדורשת מאיראן לאפשר לפקחי הסוכנות להיכנס לשני אתרים, החשודים שהתבצעה בהם פעילות גרעינית, ולהשיב לשאלות לגבי אתר שלישי שבו סבא"א מצאה שאריות של אורניום טבעי ולא קיבלה לכך הסבר. החלטה זו, אף שלא נלוות אליה סנקציות, היא ראשונה מסוגה מאז 2012 ומעוררת כעס רב בטהראן, הדוחה את הדרישה לבקר באתרים (שהימצאותם נודעה עם חשיפת המסמכים, המזויפים לדברי טהראן, שהושגו בפשיטת המוסד על ארכיון הגרעין). החלטת פורום הנגידים התקבלה במסגרת מחויבות סבא"א לבדוק מידע חדש ועשוי להצביע על אי-עמידה של איראן בדרישות ה-NPT גם לאחר גיבוש הסכם הגרעין ב-2015, שבמסגרתו הוחלט למעשה להתעלם מהפרות איראניות את האמנה בעבר הרחוק ומהעדר תשובות לשורת שאלות שהסוכנות הפנתה לטהראן.

גורמים בכירים באיראן תקפו את ההחלטה ואת מנכ"ל פורום הנגידים אישית והבהירו כי ישקלו צעדי תגובה. יו"ר הפרלמנט האיראני החדש, מוחמד בגהאר קאליבף, הדגיש כי "הפרלמנט... דורש מהוועדה לאנרגיה אטומית של איראן וממשרד החוץ להכין תגובה הולמת לצעד זה". חברי פרלמנט שונים העלו הצעות לדיון, הדורשות מהממשלה לנקוט צעדים בתחום שיתוף הפעולה עם סבא"א, ובכלל זה לצאת מהמחויבויות על פי הפרוטוקול הנוסף של הסוכנות. אחרים אף דרשו לפרוש מה-NPT, תקפו את מדיניות אירופה, שלטענתם לא עמדו בהתחייבויותיהן במסגרת הסכם הגרעין והאשימו אותן ב"כניעה" ללחצים אמריקאיים. בהודעה לתקשורת של מזכיר המדינה האמריקאי, מייק פומפאו, הודגשה מחויבות איראן לשתף פעולה עם דרישות הסוכנות ובמיוחד נוכח העבר הבעייתי של תוכנית הגרעין שלה.

במקביל, מובילה וושינגטון מהלך במועצה הביטחון להארכת תוקף האמברגו על מכירות אמל"ח לאיראן ומאיראן, העומד לפוג באוקטובר הקרוב כחלק מההבנות שגובשו בין איראן לשותפותיה להסכם הגרעין במסגרת החלטת מועצת הביטחון 2231, שעיינה את ההסכם. מהלך אמריקאי זה, שבמסגרתו כבר העבירה וושינגטון טיוטת החלטה בין חברות המועצה, נתקל בהתנגדות חריפה של רוסיה וסין ובמורת רוח אירופאית. האירופאיות מנסות להציע פשרה שתמנע הסלמה ובין השאר הועלו רעיונות להארכה קצרה של האמברגו, אך אלה נתקלו בהתנגדות של ארצות הברית, הדורשת הארכה בלתי מוגבלת בזמן.

ממשל טראמפ מודע להתנגדות שמעוררים מהלכיו ולרצון שאר השותפות להסכם, ובראשן האירופיות, לשמור על מסגרת ההסכם, רופפת ככל שתהיה ואפילו למראית עין. לכן הבהיר כי אם דרישתו להארכת האמברגו לא תתקבל, הוא יפעיל את מנגנון ה-snapback שביכולתו לחדש את כל הסנקציות של מועצת הביטחון. רוסיה הבהירה במכתב למזכ"ל האו"ם שלמהלך כזה אין כל תוקף חוקי בשל פרישת ארצות הברית עצמה מההסכם, והאירופאיות מתנגדות לו נחרצות. אולם וושינגטון נאחזת בעובדה ששמה מוזכר בהחלטת מועצת הביטחון 2231 המאמצת את ההסכם, ומבהירה כי תפעל בדרך זו.

איראן רואה בשורת המהלכים שהחלה בהחלטת סבא"א האחרונה חלק מתוכנית סדורה שתכליתה להכשיר את הקרקע להחלטה (בספטמבר, בכינוס הנגידים הבא) בדבר אי-ציות איראני לדרישות ה-NPT, להעברת הנושא למועצת הביטחון ולהכשרת הקרקע הפוליטית לקידום מהלכי וושינגטון להחזרת הסנקציות. ובכל מקרה, איראן מעריכה כי התכלית האסטרטגית של כלל הפעולות שמקדם ממשל טראמפ, מכוונות כדי לקעקע את שאריות ההסכם ולהבטיח כי אם ייבחר ממשל דמוקרטי לא יהיה לפניו הסכם שניתן לחדשו. יש באיראן גם הסבורים שהמהלכים נועדו לדחוף את איראן לצעדים חריפים שיכשירו את הקרקע לתקיפתה. בראיית איראן, הפיצוץ במתקן בנתנו משתלב בתכנית רחבה, בהובלה אמריקאית-ישראלית, המיועדת לעצור את ההתקדמות הגרעינית האיראנית הן באמצעים קינטיים והן באמצעים דיפלומטיים. יודגש כי עד כה, איראן נמנעה מהטלת האשמה על ישראל ואף שהבהירה כי אופי הפעולה בנתנו ברור לה, ישראל או גורם אחר לא אוזכרו על ידי גורמים רשמיים.

הדילמה המרכזית הניצבת בפני ההנהגה האיראנית היא, האם להמתין או להגיב, וכיצד? לפני הפיצוץ בנתנו הוערך שאין לאיראן עניין לשחק לידי ממשל טראמפ והיא תעדיף לשמור על פרופיל נמוך עד הבחירות לנשיאות בנובמבר, בשאיפה שבחירת ממשל דמוקרטי תביא לשינוי בהתנהלות

האמריקאית. אלא שהמצב החדש שנוצר בעקבות הפגיעה במתקן הצנטריפוגות המתקדמות משנה את מאזן השיקולים האיראני ומשחק לידי הגורמים הקיצוניים במשטר, הרואים בהעדר תגובה הפגנת חולשה. המחנה שמנגד, חסן רוחאני ומוחמד ג'אווד זריף, מעדיפים לתת סיכוי לממשל אמריקאי חדש, אם ייבחר, להוביל שינוי, שיכלול בראש ובראשונה הטבות כלכליות שהמשק האיראני זקוק להן נואשות נוכח ההחרפה במשבר הכלכלי והתגברות הגל שני של מגפת הקורונה. שר החוץ, זריף, אף הזהיר מפני השלכותיו של מהלך שיגדיר את איראן כ"איום על הביטחון העולמי".

בפני המשטר האיראני מספר דרכי תגובה אפשריות:

בתחום הגרעיני – מכיוון שכל המהלכים האחרונים נגד איראן הם בתחום הגרעיני, טהראן עשויה להחליט לנקוט צעדים בתחום זה, החל מהעלאת העשרה ל-20 אחוזים - כפי שהעשירה לפני ההסכם; צמצום שיתוף הפעולה עם סבא"א - אם בעזיבת הפרוטוקול הנוסף שמלכתחילה איראן נמצאת בו ב"התנדבות" וטרם אישרה אותו, או בהחלת הגבלות חלקיות על הפיקוח המתקיים במסגרת הסכם הגרעיני; ועד לצעד החרף ביותר – פרישה מה-NPT. הצעדים בתחום הפיקוח יקשו על רוסיה וסין, כמו גם האירופאיות, להמשיך ולתמוך באיראן ויזרזו את העברת הנושא למועצה. כל צעד בתחום הגרעיני יכול להיות מוצג על ידי איראן ככזה שניתן במהירות לסגת ממנו וכקלף מיקוח לקראת משא ומתן עתידי.

בתחום הסייבר, בחתימה נמוכה יחסית - יתרונותיו של מהלך כזה בכך שיש בו סיכון נמוך יחסית להסלמה צבאית. אולם, מהלך כזה מותנה ביכולת מבצעית זמינה, בהערכת סיכויי הצלחה גבוהים ובחשיפה לתגובה קשה, שאך תחמיר את דימוי המשטר כאינו מסוגל להגן על תשתיות ואתרים חיוניים.

בתחום הקינטי הישיר (למשל, ירי טק"ק או שיגור כטב"מ) – זו יכולה להיות תגובה נגד ישראל ו/או ערב הסעודית ו/או מתקנים אמריקאים באזור. מהלך כזה, אם יתבצע מאדמת איראן, יחשוף אותה לתגובה ישירה נגדה, אף כי הניסיון האיראני מתקיפת מתקני אראמקו בערב הסעודית הוא שהמהלך עבר ללא תגובה. לחילופין, איראן יכולה להשתמש בטריטוריה שלישית – תימן, עיראק, סוריה - לביצוע מהלכים מסוג זה.

טרור – על פניו, מדובר במהלך שביצעו "קל" יחסית לאיראן ושלוחיה, אולם עליה לקחת בחשבון כי טביעת האצבע שלה תהיה ניכרת ועלולה לאחד את המערכת הבינלאומית נגדה, בעיתוי בו היא זקוקה ביותר לתמיכתה.

לסיכום, שלל האופציות העומדות לכאורה לרשותה של איראן רוויות סיכונים ואינן משרתות את האינטרס המרכזי שלה – הקלה מהירה בסנקציות, מפגש הנגידים של סבא"א הצפוי בספטמבר, דיוני מועצת הביטחון שיתקיימו באוקטובר והבחירות בארצות הברית שייערכו בנובמבר. אבל לנוכח הלחץ הגובר בשורות המשטר (בגלל האירוע בנתנו וגם בגלל ההתפתחויות המדיניות הצפויות), מוערך שגבר הסיכוי למהלך תגובה איראני. **גם היבטים אידאולוגיים ומאבקי כוח פוליטיים משולבים** בדיון המתנהל בימים אלה בצמרת האיראנית וסביר כי ישפיעו על קבלת ההחלטות בנושא. על ישראל כמוכן להיערך להגנה מול כל אחת מאפשרויות התגובה, ולגיבוש מענה לה.